

2. Ермолович Г.П. Международное право: Учебное пособие // Г.П. Ермолович. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 132 с.
3. Анцелевич Г.О. Міжнародне публічне право: Підручник // Г.О. Анцелевич, О.О. Покрещук / Під редакцією Г. О. Анцелевича. – К.: Алерта, 2005. - 424 с.
4. Буроменський М.В. Міжнародне право: Навч. посібник / За ред. М. В. Буроменського – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
5. Вельяминов Г.М. Международное экономическое право и процесс (Академический курс): Учебник / Г.М. Вельяминов. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 478 с.
6. Шумилов В.М. Международное экономическое право в эпоху глобализации: [монография] / В. М. Шумилов. – М.: Международные отношения, 2003. – 272 с.
7. Декларація про встановлення нового міжнародного економічного порядку від 1 травня 1974 р.: Міжнародний документ // Резолюція 3201 (S-VI). - № 995_339.
8. Хартия экономических прав и обязанностей государств от 12 декабря 1974 г. В кн. // Организация Объединенных Наций. Сборник документов / Отв. ред. В.В. Вахрушев. – М.: Наука, 1981. – 609-623.
9. Боярська З. І. Міжнародне комерційне право: Навч. посібник // З.І. Боярська. – К.: КНЕУ, 2001. – 143 с.
10. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй: Міжнародний документ від 24.10.1970. – № 995-569.
11. Принципы международных торговых отношений и торговой политики: документ принятый на Первой сессии Конференции ООН по торговле и развитию (ЮНКТАД), Женева, 1964 г. // Сборник документов ООН // Отв. ред. В.В. Вахрушев. М.: Наука, 1981
12. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Угода, Міжнародний документ від 14.06.1994. - № 998_012.
13. Берандзе М. Р. Концепция транснационального права в международном праве: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальности: 12.00.10 - Международное право; Европейское право; 12.00.03 - Гражданское право; Предпринимательское право; Семейное право; Международное частное право / М. Р. Берандзе. – М., 2010. - 17 с. - Библиогр.: с. 17.

Рецензент: д.ю.н., професор, академік АПРН України Луць В.В.

УДК 341.64

Пасічник Я.С.,
аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті характеризується діяльність Міжнародного Суду ООН як універсального міжнародного судового органу загальної компетенції. Враховуючи останні дослідження у науці міжнародного права, а також аналіз практики Міжнародного Суду ООН, розкривається роль і значення Міжнародного Суду ООН у мирному вирішенні міжнародних спорів. Особливу увагу приділяється консультативним висновкам Міжнародного Суду ООН.

В статье характеризуется деятельность Международного Суда ООН как универсального международного судебного органа общей компетенции. Учитывая последние исследования в науке международного права, а также анализу практики Международного Суда ООН, раскрывается роль и значение Международного Суда ООН в мирном решении международных споров. Отдельное внимание уделяется консультативным заключениям Международного Суда ООН.

In the given article the activity of the International Court of Justice as a universal common law international judicial authority is characterized. Taking into account the latest research in international law, as well as the analysis of practice of the International Court of Justice, a role and value of the International Court of Justice in the pacific settlement of international disputes are examined. The advisory opinions of the International Court of Justice are analyzed separately.

Постановка проблеми. Фундаментальним принципом сучасного міжнародного права є принцип мирного вирішення міжнародних спорів. У процесі мирного врегулювання міжнародних спорів і ситуацій важливе значення відіграють міжнародні судові органи, серед яких особлива роль належить Міжнародному Суду ООН.

Ступінь наукової розробки теми. Міжнародний Суд ООН як одна з найважливіших інституцій міжнародного співтовариства, заслужено користується увагою юристів-міжнародників, а його діяльність в якості основного міжнародного судового органу достатньо висвітлена у науковій літературі. За мірою наукового інтересу з ним можуть зрівнятися лише Суд ЄС і Міжнародний кримінальний суд. Серед наукових робіт учених колишнього Союзу РСР та сучасної Росії, що досліджували діяльність ООН та його структур з самого початку їх діяльності, відзначимо роботи С.Б. Крилова, Ф.І. Кожевникова, М.М. Полянського, Г.В. Шармазанашвілі, М.Л. Ентіна, Р.А. Каламкаряна; на прикладі діяльності Міжнародного суду ООН ґрунтується наукове дослідження Г.Г. Шинкарецької. Серед останніх робіт зарубіжних авторів особливо відзначимо фундаментальну роботу Ш. Розена «The Law and Practice of the International Court», що містить комплексну характеристику більшості аспектів діяльності Суду [1]. Звідси можна зробити висновок про високу актуальність проблематики Міжнародного Суду ООН, тому її розвиток є однією з найважливіших проблем науки сучасного міжнародного права.

Метою статті є характеристика організації, діяльності, а також особливостей функціонування універсального міжнародного судового органу – Міжнародного Суду ООН в його історично-конститутивних, інституційно-функціональних та процесуально-правових аспектах на сучасному етапі розвитку міжнародного права.

Викладення основного матеріалу. Конституювання Міжнародного суду ООН нерозривно пов'язане з процесом заснування самої ООН як універсальної міжнародної організації.

Попередником Міжнародного Суду ООН вважається Постійна палата міжнародного правосуддя при Лізі Націй, яка діяла у 1922-1940 рр.

Правову основу формування, компетенції та діяльності Суду складають Статут Міжнародного Суду, що є невід'ємною частиною

Статуту ООН 1945 р., і Регламент Міжнародного Суду від 14 квітня 1978 р. (з наступними поправками) [2]. Основною функцією Суду є розв'язання спорів між державами.

Міжнародний Суд ООН складається з п'ятнадцяти осіб, що утворюють колегію суддів, обраних незалежно від їхнього громадянства з числа осіб високих моральних якостей, що відповідають вимогам, існуючих у їхніх державах для призначення на вищі судові посади, або які є юристами з визнаним авторитетом у сфері міжнародного права (ст. ст. 2, 3 Статуту). Суд обирає Голову та Віце-голову на строк три роки з правом їхнього переобрання. Вибори проводяться шляхом таємного голосування на основі системи абсолютної більшості. Якщо Голова є громадянином держави-сторони у справі, яка розглядається судом, він втрачає право головування. Це правило застосовується також до Віце-голови та членів суду, які покликані здійснювати функції Голови.

Сторонами у справах, що розглядаються Міжнародним Судом ООН, можуть бути тільки держави.

Відповідно до Статуту існують два способи порушення справи у Міжнародному Суді ООН:

- 1) нотифікація спеціальної угоди, укладеної між сторонами у справі;
- 2) подання односторонньої письмової заяви Секретареві Суду [3].

В обох випадках повинні бути вказані сторони у спорі та його предмет. Секретар негайно повідомляє про подання заяви всім заінтересованим особам.

Держава, яка подає заяву до Суду, називається заявником, а інша – відповідачем. В офіційній назві справи сторони відокремлюються словом «проти» (наприклад, Камерун проти Нігерії). У випадку нотифікації спеціальної угоди ні «заявника», ні «відповідача» немає. Тому назви сторін розділяються знаком дріб (Індонезія / Малайзія).

Держави не мають постійних представників, акредитованих при Суді. Представником держави, що є стороною у справі, може бути посол у Нідерландах або, наприклад, юрисконсульт міністерства закордонних справ. Після одержання повідомлення від Секретаря Суду він направляє йому документи, що стосуються справи. На відкритих слуханнях представник висуває аргументи та робить подання. Він виступає від імені своєї держави і може брати на себе зобов'язання від її імені. Для надання допомоги представникові у підготовці письмових документів або поданні усних аргументів у нього завжди є повірені або адвокати, а інколи – також співпредставник та/або заступник представника. Представники, повірені та адвокати користуються привілеями та імунітетами, необхідними для самостійного виконання ними своїх обов'язків.

Суд має повноваження вказати, які заходи, на його думку, мають бути прийняті для забезпечення прав кожної із сторін. Повідомлення про такі заходи відразу доводяться до сторін та Ради Безпеки ООН. Наприклад, отримавши 9 квітня 1984 р. скаргу Нікарагуа проти США, Суд 10 травня

1984 р. прийняв рішення про тимчасові заходи, відповідно до якого США повинні були негайно припинити мінування нікарагуанських портів та інші воєнні дії, що посягають на територіальну цілісність та політичну незалежність Нікарагуа [4].

Суд має право витребувати у публічних міжнародних організацій інформацію, яка відноситься до справи, що перебуває на його розгляді, а також одержує таку інформацію, яка надається зазначеними організаціями за їхньою ініціативою.

Відповідно до ст. 38 Статуту Суд зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права; при цьому він застосовує:

- 1) міжнародні конвенції (загальні та спеціальні), що встановлюють правила, визнані державами, що сперечаються;
- 2) міжнародний звичай як доказ всезагальної практики, визнаної в якості правової норми;
- 3) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями;
- 4) із застереженням, зазначеним в ст. 59 (обов'язковість рішень тільки для сторін і тільки у даній справі), судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй як додаткових засобів для визначення правових норм [5].

Офіційними мовами Суду є французька і англійська (на вибір сторін).

Держави-сторони виступають через представників, які можуть користуватися в Суді допомогою довірених осіб або адвокатів.

Судочинство здійснюється у письмовій та усній формах [6]. Письмове судочинство ведеться шляхом складання меморандумів, контрмеморандумів, відповідей на них, інших документів у справі. Усне судочинство: виступи свідків, експертів, представників, повірених і адвокатів.

Слухання справи ведеться під керівництвом Голови (якщо Голова через поважні причини не може вести засідання, то Віце-голови). За загальним правилом слухання справи у Суді провадиться публічно. Закритий розгляд справи можливий за рішенням Суду або вимогою сторін. У кожному судовому засіданні ведеться протокол, який підписується Секретарем і Головою. Тільки цей протокол є аутентичним.

Суд визначає напрямок розгляду справи, форми та строки, у які кожна сторона повинна остаточно викласти свої доводи, і приймає всі заходи щодо збирання доказів. Суд може ще до початку слухання справи, вимагати від представників пред'явлення певного документу або пояснень. У випадку відмови оформляється акт.

Суд може доручити проведення розслідування будь-якій особі, колегії, бюро, комісії або іншій організації на власний вибір.

Якщо одна зі сторін не з'явилася у Суд або не надала своїх доводів, інша сторона може просити Суд про вирішення справи на свою користь. Суд зобов'язаний, до задоволення цього клопотання, упевнитися не тільки

в підсудності йому справи, але також у тому, чи має це клопотання достатнє фактичне та правове обґрунтування.

Якщо яка-небудь держава вважає, що рішення в справі може стосуватися певного її інтересу правового характеру, то ця держава може звернутися в Суд із проханням про дозвіл також вступити у справу (в якості третьої сторони). Рішення по такій заяві приймається Судом. У випадку виникнення питання про тлумачення конвенції, у якій, крім заінтересованих у справі сторін, беруть участь і інші держави, Секретар Суду негайно повідомляє їх. Кожна з держав, що одержали таке повідомлення, має право вступити у справу, і, якщо вона скористається цим правом, рішення у справі для неї буде обов'язковим.

За загальним правилом кожна сторона несе свої власні судові витрати.

Коли представники, адвокати та довірені особи закінчили під керівництвом Суду давати свої пояснення у справі, Голова оголошує слухання (судові дебати) закінченими. Далі Суд обговорює та приймає рішення.

Прийняття Міжнародним Судом рішень відбувається в закритому засіданні та зберігається у таємниці. Всі питання вирішуються більшістю голосів присутніх суддів. У випадку поділу голосів порівну, перевага надається голосу Голови або судді, що його замінює. Якщо рішення у цілому або в окремій його частині не виражає одностайної думки суддів, то кожен суддя має право надати свою окрему думку.

Текст рішення видається французькою і англійською мовами обсягом приблизно 40-60 сторінок. Рішення підписується Головою Суду (або Віце-Головою, коли він виконує функції Голови) і Секретарем та скріплюється печаткою Суду. На відкритому засіданні, на якому оголошується рішення, представникам сторін вручаються копії його тексту. Третя копія зберігається в архівах Суду. Рішення Суду складається із трьох головних частин:

- 1) вступна – у ній вказуються прізвища суддів і представників сторін, міститься коротка історія розгляду та відомості про документи, надані сторонами;
- 2) основна – у ній характеризуються головні факти у справі та викладаються причини, що лежать в основі рішення Суду;
- 3) резолютивна – виклад того, що Суд реально вирішив, та відомості про те, як голосували судді.

Згідно із ст. 59 Статуту рішення Міжнародного Суду ООН є обов'язковим для сторін, що беруть участь у справі, та лише у даній справі[7].

У випадку, якщо сторона у справі не виконає зобов'язання, покладене на неї рішенням Суду, інша сторона може звернутися до Ради Безпеки ООН. Остання, якщо визнає це необхідним, вправі оголосити рекомендації або вирішити про вживання заходів для приведення рішення Суду до виконання.

Рішення є остаточним та не підлягає оскарженню. У випадку суперечки про зміст або обсяг рішення, Суд здійснює його тлумачення на вимогу однієї із сторін. Перегляд рішення можливий лише за наявності нововиявлених обставин, які за своїм характером можуть вплинути на результат справи і які при винесенні рішення не були відомі ні Суду, ні стороні, що звертається про перегляд, за умови, що така непоінформованість не була наслідком недбалості. Судочинство з перегляду справи за наявності нововиявлених обставин розпочинається висновком Суду, у якому встановлюється наявність нової обставини, яка дає підставу для перегляду справи, і оголошується про прийняття, внаслідок цього, звернення про перегляд. Воно повинно бути заявлене до закінчення шестимісячного строку після відкриття нових обставин. Жодні звернення про перегляд не можуть бути заявлені після закінчення строку у десять років з моменту винесення рішення.

Сторони мають право укласти угоду про врегулювання спору. У такому разі, а також при односторонній відмові від позову Суд (або Голова Суду) виносить постанову про виключення справи із реєстру та провадження закінчується.

Крім власне судових функцій Суд має право давати консультативні висновки по будь-якому юридичному питанню при запиті будь-якої установи, уповноваженої робити такі запити самим Статутом ООН або відповідно до цього Статуту. Відповідно до ст. 96 Статуту право запиту консультативних висновків Міжнародного Суду належить Генеральній Асамблеї ООН (далі – ГА ООН) та Раді Безпеки ООН. Інші органи, а також спеціалізовані установи ООН, яким ГА ООН може дати в будь-який час дозвіл на це, також можуть запитувати консультативні висновки Суду з юридичних питань, що виникають у зв'язку з їхньою діяльністю. До них входять: Економічна та Соціальна Рада (ЕКОСОП), Міжнародна Організація Праці (МОП) та інші.

Консультативний висновок Міжнародного Суду є лише вираженням думки міжнародних суддів з того або іншого юридичного питання міжнародного права [8]. Він не носить обов'язкового характеру, а є рекомендаційним.

Так, великий резонанс викликав консультативний висновок Міжнародного Суду від 8 липня 1996 р. за запитом ГА ООН про законність погрози ядерною зброєю чи її застосуванням. У ньому Міжнародний Суд одностайно постановив, що ні у міжнародному звичаєвому, ні у міжнародному договірному праві немає якого-небудь конкретного дозволу стосовно загрози чи застосування ядерної зброї. Також Суд одноголосно постановив, що загроза сили або застосування сили з використанням ядерної зброї, які суперечать положенням п. 4 ст. 2 та ст. 51 Статуту ООН, є протиправними [9].

На сьогодні учасниками Статуту ООН (і звичайно Статуту Міжнародного Суду) є 193 держави (останній відповідно до Резолюції ООН від 14 липня 2011 року – Південний Судан) [10].

Варто зазначити, що деякими науковцями піднімається питання про надання доступу до Суду міжнародних урядових і деяких неурядових організацій, що фактично розширило б суб'єктний склад осіб, що мають право звертатися до Суду [11].

Вважаємо, що основні досягнення Міжнародного Суду мають багатопланове значення. Серед них варто зазначити такі. Насамперед, Суд виклав чітко та однозначне розуміння взаємних прав і обов'язків держав, що впливають із найважливіших загально визнаних принципів і норм сучасного міжнародного права (*jus cogens*): незастосування сили та погрози силою, невтручання у внутрішні справи інших держав, суверенна рівність, право народів і націй на самовизначення, свобода міжнародного судноплавства. Він підтвердив гуманістичний потенціал міжнародного права, провівши розмежувальну лінію між застосуванням сили у міжнародних відносинах і актами агресії, уточнивши зміст і межі прав держав на самозахист. Суд вносить істотний внесок в закріплення та вдосконалення джерельної бази сучасного міжнародного права – ним була сформульована концепція паралельної дії звичайної і договірної норм міжнародного права. Міжнародний Суд сприяв зміцненню міжнародно-правового режиму, що передбачає заборону на випробування ядерної зброї. Він безпосередньо вплинув на становлення деяких основних положень міжнародного морського права у їхньому сучасному розумінні, що знайшло відбиття у Конвенції ООН з морського права 1982 р. Суду належить заслуга у формуванні основ міжнародного права делімітації континентального шельфу і розмежуванні морських просторів.

Зокрема, про актуальність рішень Суду свідчить і розв'язання багаторічного спору щодо розмежування морських просторів між Україною та Румунією у Чорному морі [12]. Справа про делімітацію континентального шельфу і виключних економічних зон України і Румунії в Чорному морі перебувала в Міжнародному Суді з ініціативи Бухареста з 2004 року. 16 травня 2006 року Україна подала до Суду контрмеморандум. Румунська сторона звернулася до Міжнародного Суду ООН, оскільки вважала, що о. Зміїний є не островом, а скелею. Натомість Україна доводила, що о. Зміїний все-таки є островом, і це має враховуватись при делімітації. 3 лютого 2009 року Суд виніс рішення, в якому надав о. Зміїному правовий статус острова з територіальним морем у 12 морських миль. Разом з тим Зміїний не був визнаний релевантною обставиною для збільшення виключної економічної зони України. Делімітацію морських просторів було здійснено відповідно до положень Конвенції ООН з морського права 1982 року [13] і остаточна лінія делімітації є компромісною, враховуючи інтереси обох сторін.

Висновки. Таким чином, резюмуючи, можна зробити ряд висновків теоретичного та практичного характеру:

На міжнародній арені створений та функціонує судовий орган загальної компетенції – Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй.

Роль Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй у розв'язанні міждержавних спорів, підтриманні міжнародного правопорядку є досить високою та зберігається тенденція до її посилення.

Щодо проблем правового регулювання діяльності Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй, то найсуттєвішою з них, на нашу думку, є недосконалість механізму виконання його рішень.

Отже, дослідивши природу та особливості діяльності Міжнародного Суду ООН, вважаємо, що правове регулювання юридичної процедури його діяльності є досить ефективною.

Тенденція збільшення кількості звернень до міжнародних судових установ для вирішення правових спорів, реформи внутрішньої організації, спрямовані на поліпшення якості їхньої роботи – все це свідчить про те, що міжнародні суди будуть відігравати усе більш помітну роль у міжнародних відносинах.

Використані джерела:

1. S. Rosenne. The Law and Practice of the International Court, 1920-2005, Fourth Edition / S. Rosenne, Y. Ronen. – Martinus Nijloff Publisher. – 2006. – 2012 p.
2. Матеріали офіційного веб-сайту Міжнародного Суду ООН // Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/>
3. Статут Международного Суда ООН // Действующее международное право. В 3-х т. Составители: Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – М. : 1997. – Т. 1. – С. 797-811.
4. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного суда. 1948-1991. – Нью-Йорк : 1993. – С. 158-163.
5. Статут Международного Суда ООН // Там само.
6. S. Rosenne. The World Court: what it is and how it works / S. Rosenne, T.D. Gill. – Martinus Nijloff Publisher. – 1989. – P. 113-153.
7. Статут Международного Суда ООН // Там само.
8. Merrills J. G. International Dispute Settlement / Merrills J. G. – Oxford Press. – 1995. – P. 145.
9. Матеріали офіційного веб-сайту Міжнародного Суду ООН // Там само.
10. Матеріали офіційного веб-сайту Міжнародного Суду ООН // Там само.
11. Чернова Н.Н. Перспективы повышения роли Международного Суда ООН: Предоставление права доступа в Суд международным правительственным и некоторым неправительственным организациям / Чернова Н.Н. // Международное публичное и частное право. - №3. – 2006. – С. 22-25.
12. Матеріали офіційного веб-сайту Міжнародного Суду ООН// Там само.
13. Конвенція ООН з морського права від 1982 року / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України // Ресурс доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=14&nreg=995_057

Рецензент: д.ю.н., професор, академік АПРН України Луць В.В.